

AZ ELTE BÖLCSESZKAR NEVELÉSTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK TÖRTÉNETE 1814–1900 KÖZÖTT

165 évvel ezelőtt alapították a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem neveléstudományi tanszékét.

Tudjuk, nem kerek ez az évforduló, s az alkalom nem jogosít fel – az általános szokás szerint – a történelmi visszapillantásra. Az azonban kétségtelen tény, hogy egykori kényszerű mulasztásokat kell pótolnunk. A 100 és a 125 éves jubileum idején ugyanis háborús idők jártak, a 150. évforduló évében pedig – nagy horderejű aktuális közoktatáspolitikai kérdésekkel foglalkozva – elterelődött a figyelem arról, hogy felidézzék e másfél évszázados intézmény kezdő lépéseit, áttekintsék megtett útját.

Neveléstörténeti szakirodalmunk monografikusan még nem foglalkozott az ELTE Bölcsészkar neveléstudományi tanszékének történetével, az egyetemtörténetek is csupán érintőlegesen említik,¹ pedig érdemes felidéznünk a tanszék eddigi tevékenységét. Nemcsak azért, mert ez az intézmény egyes történeti korszakokban középponti szerepet játszott a magyar neveléstudományban; de azért is, mivel e tanszék múltjában – mint cseppben a tenger – az elmúlt 165 esztendő szinte egész magyar neveléstörténete tükröződik.

I.

Az alapítástól a megszilárdulásig (1814–1870)

1814. december 4-én kelt I. Ferenc király rendelete, amellyel kinevezte *Krobot Jánost* a pesti egyetem bölcsészkarának neveléstudomány-professzorává, egyetemi nyilvános rendes tanári címmel és ranggal.² *Ezzel hivatalossá vált az első egyetemi neveléstudományi tanszék megalapítása hazánkban.*

¹ Főként személyi kérdésekben, valamint a tanárképzés szervezeti kereteinek alakulásában volt biztos eligazító *Szentpétery Imre* monográfiája: *A bölcsészettudományi kar története. 1635–1935.* Bp. 1935. Ilyen vonatkozású adataink többségét e kötetből vettük. Felhasználtuk *Fináczy Ernő* tanulmányát: *A paedagogia tanítása a pesti egyetemen 1870-ig.* Magyar Paedagogia 1905. 584–588. Röviden szól a tanszék 1945–1949 közötti időszakáról a közelmúltban megjelent összefoglalás: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története. 1945–1970.* Főszerk. *Sinkovics István.* Bp. é. n. 456–465. A „Pedagógia és pszichológia” című fejezetet írta *Köte Sándor.* – Alapvető forrásanyagul szolgált az Egyetemi Könyvtár nyomtatott tanrendgyűjteménye (jelzete: P 2r 1001.), valamint az egyetemi almanachok sorozata. – Az Egyetemi Levéltárban a bölcsészkar, illetőleg az egyetem zömmel 1892 utáni iratanyaga található, az azt megelőző 19. századi iratanyag legnagyobb része az Országos Levéltárban 1956-ban megsemmisült.

² Staatsarchiv, Bécs. Jelzete: Staatsrat 3644/1814. – A rendelkezés szövegét ismerteti *Fináczy i. m.* 585., *Szentpétery i. m.* 317. – Az iratokban *Krobot* neve *Krobót*, *Kroboth* formában is olvasható.

Ebben az időben az egyetemi *tanszék* (cathedra) – a korszak felsőoktatási szaknyelvében – a professzori „státus”-t jelentette, amelyet vagy az erre kinevezett professzor, vagy pedig helyettesként az egyetem egy másik tanszékének professzora töltött be. Ez utóbbi megoldás is gyakori volt az egyetem életében.

Az egyetemi „asszisztencia”, segédszemélyzet ekkor még nem intézményesült, csupán a fizika, a természetrajz-mezőgazdaságtan, valamint a földmérés tan professzorának volt egy-egy adjunktusa a 19. század első felében.

A pesti egyetemen (amelyet Pázmány Péter 1635-ben alapított Nagyszombatban, Mária Terézia 1777-ben Budára, majd II. József 1784-ben Pestre telepített, s 1872-ig Magyarország egyetlen egyeteme volt) a *bölcsészkar* a 19. század első felében – akárcsak Nyugat-Európában – *nem volt teljes rangú egyetemi fakultás*: a teológiai, a jogi és az orvosi kar előkészítésére szolgált. Azok a fiatalok tehát, akik ez utóbbi három szaktudományban egyetemi végzettséget akartak szerezni, kötelesek voltak elvégezni a bölcsészkart.

A bölcsészkarra a korabeli *hatosztályos gimnázium elvégzése után* léphetett a fiatalember (aki ekkor legalább 15 éves volt, mivel a gimnázium első osztályába – az 1806-i Ratio Educationis Publicae szerint – 9 éves korában léphetett).

A bölcsészkar – ugyancsak az 1806-i Ratio rendelkezése szerint – *két évfolyamos* volt, amelyet két év alatt lehetett elvégezni. Korábban hároméves tanulmányt jelentett a bölcsészkar, s a kari vezetők törekvése ennek visszaállítására 1806 után sem szűnt meg. Ennek eredményeképpen 1817-től 1825-ig újra háromévéssé vált a képzés, 1826-tól azonban ismét visszaállították a kétéves tanulmányi rendet, amely egészen 1850-ig maradt érvényben.

A bölcsészkaron folyó oktatás hivatalos nyelve ebben az időben – akárcsak az egyetem többi fakultásán, illetőleg a középiskolában – *a latin* volt.

Az új tanszék hivatalos neve „*cathedra pedagogiae sublimioris*” vagyis *a neveléstudomány tanszéke*. A kor szaknyelvében a „*paedagogia sublimior*” a rendszerező-elméleti pedagógiát jelentette, szemben a gyakorlati-módszertani pedagógiával, ezért bátran „neveléstudomány”-nak fordíthatjuk.

Az 1814. december 4-én aláírt királyi rendelkezés szerint az új professzor feladata az, hogy heti négy órában neveléstudományi előadásokat tartson. Ezt kötelesek hallgatni a teológiai fakultás harmadéves növendékei; ugyanakkor résztvehetnek ezeken az előadásokon mindazok a bölcsészkar hallgatói, akik élethivatásukul az oktatást-nevelést választják. Ez utóbbiak szinte kizárólag a későbbi magánnevelők közül kerültek ki, mivel a gimnáziumi tanárok speciális képzése – a gimnáziumok felekezeti fenntartásának megfelelően – lényegében felekezeti keretek között folyt.

A bölcsészkar korabeli naplójából pontosan végigkísérhetők a neveléstudományi oktatás megszerveződésének egyes eseményei.

1814 novemberében jegyezték fel:

„*21-én két új professzor tartotta meg első előadását e királyi tudományegyetemen eddig még nem oktatott tudományszakokból.*

Mégpedig tisztelendő és nagyságos Krobot János úr, nyitrai egyházmegyes pap, korábban a pozsonyi királyi akadémián a fizika és a mezőgazdaságtan professzora, majd a pesti Központi Papnevelő Intézet aligazgatója *a neveléstudományból*, a királyi egyetem épületében”; valamint Dercsik János keleti nyelvekből.³

³ Egyetemi Levéltár, Diarium rerum notabiliorum facultatis philosophicae. 1814/1815-i tanév. „Die 21-a Nov. duo novi professores primas suas praelectiones dedere in scientiis hactenus in hac Rea Scient. Universitate non traditis. Nempe A. R. et Clariss. D. Joannes Krobth, Dioec. Nitriensis presbyter, quondam in R. Psoniensi Academia physicae et rei rusticae professor, dein Seminarii

Bejegyzés 1815 márciusában:

„20-án reggel nyolc órakor tartották meg a Kar harmadik ülését, ezen felolvasták azt a kegyelmes rendelkezést, amellyel a neveléstudomány tanszékét a bölcsészkar keretei között megalapították; e tudomány professzora, tisztelendő és nagyságos Krobot János úr a Kar tagjai közé bekebelezetett.”⁴

Áprilisi bejegyzés:

„1-én első alkalommal tartottak ezen az egyetemen félévi vizsgát neveléstudományból, a dékán elnökölte alatt.”⁵

A pesti egyetem bölcsészkarán tehát az 1814/1815-i tanév első félévében indult meg az egyetemi szintű rendszeres neveléstudományi képzés. A következő félévtől kezdve azután a bölcsészkar nyomtatott tanrendjében is mindig feltüntették a „scientia educationis sublimioris” előadásait, ezek helyét és idejét.

Erre azonban már korábban is felmerült az igény. Stipsics E. Alajos, az éremtan professzora 1804-ben kért és kapott engedélyt arra, hogy pedagógiai előadásokat tartson az erre jelentkező hallgatóknak. A hivatalos tanügyi szervek kérésére – ami a nyilvánvalóan jelentkező reális szükségletek kielégítését célozta – a király már 1805-ben ígéretet tett neveléstudományi tanszék alapítására.⁶

A szerencsés véletlen megőrizte az utókor számára az első pesti pedagógia-professzor, Krobot János egyetemi előadásait, amelyeket az 1815/1816-i tanévben tartott. Az anyagot – a professzor kézíratai alapján – egyik hallgatója, Tomsics Ferenc írta le. Az előadássorozatot magában foglaló, latin nyelvű kézírásos kötetet az Egyetemi Könyvtár őrizi,⁷ a címe: „*Scientia educationis*” vagyis „*A nevelés tudománya*”.

Krobot János az egyetem életének tevékeny személyisége volt a 19. század első évtizedeiben. A neveléstudomány professzorának tisztségét egy évtizeden át viselte (közben az 1816/1817-i s az 1817/1818-i tanévekben a kar dékánjává választották), majd 1824 augusztusában a bölcsészkar igazgatója lett (vagyis a kar tényleges irányítója, vezetője, a dékán felettese), az is maradt 1833-ban bekövetkezett haláláig.

A főbb magyarországi iskolák történetét 1635-ig feldolgozó műve az első hazai összefoglaló magyar neveléstörténeti munka. Címe: „*Dissertatio de antiquioribus Hungariae scholis et academiis, quae interciderunt*”, Budán jelent meg 1830-ban, az egyetemi nyomdában.

Krobot János az 1824/1825-i tanévben adta elő utoljára a neveléstudományt, e tanév végén a kar igazgatójává nevezték ki, s ezért megvált a neveléstudományi tanszéktől. Ettől kezdve egészen 1870-ig helyettesítéssel töltötték be a karon a neveléstudomány professzorának tisztségét.

Generalis Pestani vice-rector e paedagogia sublimiore in aedibus R. Universitatis; et A. R. D. Joannes Dercsik presbyter archi-dioec. Strigon. prius in Tyrnaviensi Lyceo linguarum et hermeneuticae professor, e linguis arabica, chaldaea et syriaca in aedibus Seminarii.”

⁴ Uo. „Die 20-a sessio tertia Facultatis hora 8-a matutina habita est, in qua lecto Bgne-gratioso decreto, quo paedagogiae sublimioris cathedra Philosophicae Facultati adscribitur, professor ejusdem scientiae A. R. et Clar. Dominus Joannes Krobth (vid. 21-am Nov. 1814.) Facultati ingremiatus est.”

⁵ Uo. „Die 1-a prima vice in Rea hujate Universitate examen semestrale habitum est e paedagogia sublimiore, et quidem sub praesidio Decani.”

⁶ *Szentpétery* i. m. 317.

⁷ Egyetemi Könyvtár, jelzete: F 53.

1825 és 1833 között *Hévánszky Lipót*, a pesti Központi Papnevelő Intézet prefektusa – mint helyettes – oktatta a neveléstudományt; 1833-tól 1848-decemberéig pedig *Reseta János*, a bölcsészkaron a német nyelv és irodalom professzora állt a tanszék élén helyettesként. Helyettesítésük ideje alatt a pedagógiai előadások óraszámra két órára csökkent.

Nincs adatunk arra, hogy e két helyettes pedagógia-professzor valamiféle viszonylag önálló neveléstant adott volna elő (mint például Krobot János), annál is inkább, mert nyomtatásban is rendelkezésükre állt az a mű, amelyet a Habsburg-birodalom egyetemén használtak. Szerzője *Vinzenz Eduard Milde*, aki 1806–1811 között a bécsi egyetem pedagógia-professzora volt. A mű címe: *Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauch öffentlicher Vorlesungen* (Az általános neveléstan tankönyve nyilvános előadások céljaira). Első kötete 1811-ben, második kötete 1813-ban jelent meg Bécsben. Rövidebb változatát 1821-ben adták ki ugyanott. A pesti bölcsészkar tanrendjei egészen 1848-ig Milde tankönyvét nevezik meg, amelynek alapján az előadásokat tartani kellett.

Milde korszerű pedagógiai felfogást képviselt. „Pedagógiájára erősen hatott Kant és a felvilágosodás szellemisége – írja róla a Pedagógiai Lexikon –. Milde az első katolikus pedagógus, aki a nevelés pszichológiai megalapozására törekedett. »A pszichológia az egyetlen alap, amelyre neveléstant lehet építeni.« Szerinte minden nevelés célja az erkölcsi személyiség. Eléréséhez összhangzatosan ki kell fejleszteni az ember minden adottságát, mégpedig természetszerű és a növendék egyéniségéhez alkalmazkodó módon. A nevelői ráhatásnak igazodnia kell a fejlődés addig elért szintjéhez, nem szabad a természetes érési folyamatnak elébe vágnia, egyes szakaszait átugrania, egyúttal tekintettel kell lennie a testi és az értelmi fejlődésre. Az érzelmeket és a vágyakat nem elnyomni kell, hanem helyes útra terelni.”⁸

De nem sokat kellett várni az első, magyar szerzőtől való, magyar nyelvű összefoglaló műre sem. 1827-ben jelent meg Budán két kötetben, címe: „*A nevelés tudománya*”.⁹ Szerzője *Szilasy János*, a szombathelyi papnevelde tanára (aki 1815–1817 között Krobot pedagógia-előadásainak hallgatója volt). Szilasyt nem sokkal később – éppen e művének sikere alapján – a Tudós Társaság első tagjai közé választották 1830-ban. A pesti egyetem tanárává 1835-ben nevezték ki, a teológiai kar professzora lett.

Ezekben az évtizedekben tehát a bölcsészkaron Milde *német*, Szilasy *magyar* nyelvű műve alapján *latinul* adták elő a neveléstudományt.

A tanszék megalapításától kezdve szinte mindegyik bölcsészkar reformtervben szóba került a *neveléstudomány oktatásának helye a bölcsészkar tanulmányi rendjében*, illetőleg a *gimnáziumi tanárképzés problémája*.¹⁰

Égészen 1848-ig a gimnáziumi tanárok alkalmazása tekintetében az 1806-i Ratio Educationis Publicae rendelkezése volt az irányadó. E szerint a megüresedett gimnáziumi

⁸ Pedagógiai Lexikon. Főszerk. Nagy Sándor. III. Bp. 1978. 152.

⁹ V. ö. Mészáros István: A neveléstudomány rendszere az első magyar nevelélméletben (1827). A „Vizsgálatok a nevelés-oktatás korszerűsítésével kapcsolatban” című kötetben. Szerk. Nagy Sándor. Bp. 1977. 147–172. Pedagógiai Közlemények 18. sz.

¹⁰ Tanulmányunkban a hazai tanárképzésnek csupán a neveléstudományi tanszék történetével összefüggő eseményeit és problémáit említjük.

tanári állásra pályázat írandó ki, s a tankerületi főigazgató jelenlétében lezajló vizsga alapján kell kiválasztani a kinevezendő új tanárt. A neveléstudományi képzettség ennek nem volt feltétele.

Az 1806-i Ratio e paragrafusai azonban csupán elvi jelentőségűek. Más pontjai szerint ugyanis a katolikus gimnáziumok tanáiról az iskolát ellátó szerzetesrendek gondoskodtak, s őket a főigazgató pályázati vizsga nélkül megerősítette (ugyanakkor az összes katolikus gimnázium szerzetesi iskola volt); a protestánsok szintén maguk látták el saját iskoláikat tanárokkal (rájuk egyébként az 1806-i Ratio nem vonatkozott).

1817 tavaszán – a hároméves képzés újrabevezetése kapcsán – Krobot János dékán elnöklésével bizottság dolgozta ki az új tantervet. A bizottság tagjainak többsége úgy határozott, hogy az első két évben azokat a tantárgyakat kell tanítani, amelyeket az akadémiákon is oktatnak, a harmadik évre pedig a sajátos egyetemi tárgyak kerüljenek. Ezek – a neveléstudományon kívül – a hittan, magyar irodalom, esztétika, görög nyelv és irodalom, technológia. E tárgyak hallgatására a leendő pedagógusokat kötelezik.

A tervet azonban a helytartótanács elutasította, s a még II. József korában, 1784-ben életbe léptetett hároméves tanulmányi rendet vezették be újra, ennek megfelelően a neveléstudományt továbbra is a bölcsészhallgatók számára *szabadon választható* tantárgyak közé sorolták.¹¹

A bécsi egyetemen 1824 őszén új tanterv lépett életbe, ennek nyomán királyi utasítás rendelte el, hogy a pesti egyetem újra két évfolyamossá váló bölcsészkar tanulmányi rendjét ehhez kell igazítani.

Krobot János kari igazgató vezetésével dolgozták ki az új tantervet „*Systema novum studiorum philosophicorum*” címmel,¹² amelyet az 1826/1827-i tanévben be is vezettek, s érvénye egészen 1850-ig tartott.

Az új tanulmányi rend három tantárgycsoportot különböztetett meg: *elsőrendű tantárgyak* (ezek minden hallgató számára kötelezőek, abszolválásuk nélkül nem léphetnek fel az „igazi” egyetemi fakultásra); *másodrendű tantárgyak* (ezeket a hallgatók tetszésük szerint választhatják); *harmadrendű tantárgyak* (vagyis néhány speciális-gyakorlati tudományszak).

Ebben a rendszerben a másodrendű tantárgyak közé került „a neveléstudomány az oktatásmódszertani ismeretekkel együtt”.

A szabályzat azonban azt is előírnyozta, hogy aki a gimnázium V–VI. osztályában, vagy az akadémiák bölcsészkarain tanár akar lenni, annak igazolnia kell a neveléstudományi, latin és görög nyelvi-irodalmi, valamint az esztétikai előadások hallgatását. E kívánalom megvalósítására azonban nincsenek adataink.

Az 1825/1827-i országgyűlés bizottságot létesített a hazai tanügy korszerűsítési tervei-nek kidolgozására. A bizottság felsőoktatási albizottsága – amelynek vezetője *Mednyánszky Alajos* volt – 1828 decemberében foglalkozott a bölcsészkar problémáival. Előzetesen kikérték Krobot János (aki ebben a tanévben az egyetem rektora volt),

¹¹ Országos Levéltár, Helytartótanács 1817. Lit. pol. fons 8. pos. 217.

¹² Ismerteti *Szentpétery* i.m. 163–165.

valamint Schedius Lajos esztétika-professzor véleményét is, s ezek alapján állították össze reformtervüket.¹³

A bizottság ebben javasolja, hogy – más tudománysszakok mellett – a neveléstudományt sorolják a kötelező tantárgyak közé. Az is kívánságként szerepel a tervezetben, hogy néhány tantárgyat magyarul kellene előadni (azt azonban nem nevezik meg, melyekre gondolnak).

A tervezet szerzői fontosnak tartják a tanárképzés intézményes megszervezését. Ezért azt javasolják, hogy egyrészt az egyetem bölcsészkarán, másrészt a tanító-szerzetesrendekben szervezzenek két évfolyamos tanárképzőt (collegium repetentium gymnasialium) azok számára, akik bölcsészkarai tanulmányaikat már befejezték és a gimnáziumi tanári pályára akarnak lépni. A tanárképzős tanulmányok alatt a növendékek egyrészt a hatosztályos gimnázium tananyagával, másrészt neveléstudománnyal és oktatásmódszertan-nal foglalkoztak volna.

A Mednyánszky-albizottság javaslatainak azonban nem lett semmiféle érzékelhető eredménye.

Az 1840-es évek elején egyre erőteljesebben foglalkoztatták a kart – az 1839/1840-i országgyűlés hatására – az *oktatás magyarnyelvűségének lehetőségei*. A helytartótanács 1841. február 23-i leiratában a kar igazgatójától jelentést kért, hogy milyen tantárgyakat mikortól kezdve lehetne magyarul előadni. A professzorok különféleképpen vélekedtek. Reseta János, a pedagógia helyettes tanára szerint a neveléstudomány magyar nyelvű oktatásának nincs akadálya.

Az 1844. évi 2. törvény nyomán azután 1844. június 24-én királyi utasítás rendelkezett a bölcsészkar egyes tantárgyainak oktatási nyelvéről. A neveléstudományt – ennek megfelelően – már a következő, 1844/1845-i tanévtől kezdve magyarul kellett előadni.

Az egyetemi tanrendekezt az 1845/1846-i tanévtől kezdve már magyar nyelven szerkesztették, s a tanszékek elnevezése is természetesen magyar lett. A „paedagogia sublimior” név helyett ezután a „*felsőbb neveléstan*” megnevezést használták.

*

1848 tavaszának forradalmi szelleme a pesti egyetem korszerűsítési törekvéseinek hatalmas lendületet adott.

A professzorok javaslatainak mérlegelése alapján készítette el Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter „*A magyar egyetem alapszabálya*?” címmel az új szervezet alapdokumentumát.¹⁴

E szerint a bölcsészkar két szakra osztandó: az egyik szak magában foglalja a filozófiai, történeti és nyelvi tanulmányokat, a másik szakra tartoznak a matematika és a természettudományok. Nem derül ki a szabályzatból, hogy milyen szerepet szánt Eötvös a neveléstudományi tanszéknek a megreformált tanulmányi rendben.

¹³ MTA Irodalomtudományi Intézet Könyvtára. Mednyánszky-hagyaték: „Materialia ad elaboratum subdeputationis in litterariis” című kéziratot kötetben.

¹⁴ Egyetlen példány az Egyetemi Könyvtárban, hozzákötve az 1785/1786–1847/1848-i nyomtatott tanrendekekhez. Jelzete: P 2r 1001/1848. A név nélkül megjelent szabályzatot azonosította Hajdú János: Eötvös József báró első minisztersége. Bp. 1933. 133.

Annál világosabb és részletesebb a szabályzatnak az a része, amely a *középiskolai tanárképző* megszervezéséről intézkedik. Eötvös a bölcsészkar mindkét tagozata mellett egy-egy tanárképzőt kívánt létrehozni, egyelőre tíz-tíz kiváló felkészültségű egyetemi hallgató számára. Közülük öt-öt lakást, élelmezést és 100 forint ösztöndíjat is kap. A tanárképzőket az illetékes szak egy-egy egyetemi tanára vezeti. A tanárképzők tagjai három éven át – szaktárgyaik alapos elsajátításán túl – neveléstudományi és oktatásmódszertani képzésben is részesülnek, s alkalmuk van tanítási-nevelési gyakorlatra is.

1848 júliusában az egyetem nagytermében ült össze az első *egyetemes tanítói gyűlés*, a hazai pedagógusok első nagy tanácskozása. A főiskolai-egyetemi albizottság elnöke *Jedlik Ányos*, az egyetem neves fizika-professzora volt. Az albizottság által megfogalmazott javaslat szerint a bölcsészkaron belül hat tagozat felállítását tartanak jónak. Figyelemre méltó, hogy a filozófiai, nyelvészeti, történeti, mennyiségtani, természettudományi tagozat mellett *önálló neveléstudományi tagozat* megszervezése szerepelt a tervükben. Kár, hogy nem részletezték elgondolásukat.¹⁵

A terveket azonban keresztülhúzta a történelmi események alakulása: 1848 őszén megindultak a hadműveletek. Az 1848. esztendő utolsó hónapjában mégis jelentős esemény történt a neveléstudományi tanszék életében: a forradalmi magyar kormány 1848. december 21-én, közvetlenül Debrecenbe költözése előtt kinevezte a tanszék élére nyilvános rendes tanárrá az első világi férfit *Peregriny Elek* személyében, aki 1848. december 28-án letette a hivatalos esküt.

Méltó férfit ért a kinevezés. Peregriny az 1840-es évek egyik legtermékenyebb tan-könyvírója, számos pedagógiai tanulmány és ifjúsági mű szerzője, illetőleg fordítója volt, aki 1841-ben lett a Tudós Társaság levelező tagja. Ugyanebben az évben „a paedagogia körül szerzett érdemeinek tekintetéből” a pesti egyetem bölcsészkarának „bekebelezett” (vagyis tiszteletbeli) tagjává választották. 1848 végén azonban nem tudta elfoglalni katedráját: a hadi események miatt az egyetemi oktatás szünetelt. Amikor az osztrák csapatok elfoglalták a fővárost, Debrecenbe ment, s a közoktatásügyi minisztériumban tanácsosként tevékenykedett. A szabadságharc bukása után kinevezését a hatóságok semmisnek tekintették, őt magát üldözték. Később, 1857-ben Pesten fiúnevelőintézetet alapított és vezetett. 1867-ig.

*

A szabadságharc bukása után súlyos évek következtek az egyetemre, a bölcsészkarra is. Számos professzort nyugdíjaztak, az új tanárok zöme német volt, a legtöbb tárgyat németül kellett előadni, néhányat latinul. A neveléstudomány oktatása is újra latinul folyt.

A neveléstudományi tanszék vezetésével 1849 őszén, amikor az egyetemi oktatás újra megindult – mint helyettest – az 1840-es évek jeles nemzeti szellemű pedagógusát, *Majer Istvánt*, az esztergomi érseki tanítóképző intézet alapítóját és igazgatóját bízta meg az egyetemi hatóság. Három féléven át heti 4 órában adta elő a neveléstudományt, megbízását azonban 1851 elején már nem hosszabbították meg.

¹⁵ Ujabban közölte *Ravasz János*: Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. 1100–1849. Bp. 1966. 506–508.

Mindamellett még Majer Istvánnak is szerepe lehetett annak a felterjesztésnek a megszövegezésében, amelyet az egyetem tanácsa, a bölcsészkarral egyetértésben, a bécsi közoktatásügyi minisztérium részére készített *1851 januárjában*. Ebben a neveléstudomány egyetemi oktatásával, s a neveléstudományi tanszékkel kapcsolatos elképzeléseket és terveket vázolták fel az egyetem és a kar vezetői.¹⁶

Első helyen leszögezik: alapvető szükség van arra, hogy már a következő, 1851/1852-i tanévre újra *rendes vagy rendkívüli egyetemi tanárt nevezzenek ki a neveléstudományi tanszékre*. Figyelemre méltó, hogy a felterjesztés szerzői kivétel nélkül olyan egyházi személyiségeket javasoltak e tisztségre, akik az 1830-as, 1840-es években kiemelkedő tevékenységet fejtettek ki a hazai nemzeti szellemű nevelésügy fellendítése érdekében. Ezek a következők: Beély Fidél, Rendek József, Beke Kristóf, Mester István, Nagy Márton.

A javaslat második részében érdekes, de még a hagyományos felfogást tükröző érvelés olvasható *a bölcsészkar pedagógia-oktatás szükségessége* mellett.

„Magyarország nagy ország, mely a rendes művelődési eszközöknek ugyancsak híjával van – olvasható a felterjesztésben –. A jobb középosztályhoz tartozó köznemesség legnagyobb része vidéken, nagy területeken elszórva lakik; soknak közülük nincsen tehetségükben fiaikat a messze levő városok felsőbb iskoláiba küldeni; ennél fogva a magántanítás módjához folyamodnak, s ezért van szükség annyi nevelőre és házitánítóra, akik ezt a magántanítást a család körében elláthatják. De honnan vegyük ezeket, ha az ország egyetemén nem történik arról gondoskodás, hogy a nevelés és tanítás módjáról állandóan előadások tartassanak, és így lassanként az egész ország számára paedagogusok képeztesenek?”

Eppen ezért „az egyetemi tanács erősen meg van győződve arról, hogy ez a tanszék egyike a legfontosabbaknak, s ezért e tárgy is méltó volna arra, hogy külön *rendes vagy legalább rendkívüli tanár* ... egyedül és másoktól függetlenül lássa el”.

A felterjesztés harmadik részében egy jelentős új intézmény megszervezése ügyében fejtik ki nézeteiket az egyetem és a kar vezetői. Azt javasolják a bécsi tanügyi kormányzatnak, hogy *a bölcsészkar mellett hozzanak létre „pedagógiai szemináriumot”*, más névvel „tanítói-nevelői szemináriumot” (Pädagogisches oder Schullehrer- und Erzieherseminarium). E javaslat szerint egyrészt hagyományosan a magánnevelésben résztvevő leendő pedagógusok képzése folya itt, másrészt ennek növendékei közül kerülnének ki az országban levő tanítóképzők tanárai. A javaslat szerint ugyanis a megszervezendő „pedagógiai szeminárium” feladata az lenne, „hogy a minálunk már meglevő praeparandiáknak kiinduló pontul szolgáljon, a tanítók műveltségét célba vegye, és egyúttal a társadalom előkelőbb és műveltebb osztályai számára nevelőket képezzen”.

Hozzáteszik a javaslattevők: „Mennyivel teljesebben, biztosabban és célszerűbben lehetne mindezt egy paedagogiai szemináriummal elérni, mely az egyetemen a paedagogia tanárának vezetése alatt állana és a bécsi filológiai szeminárium példájára ösztöndíjakkal is el volna látva. Ez esetben azonban szükséges volna ezt a tanszakot, mint ezen tudományos osztály középpontját, a rendesek sorába iktatni, a hozzá kötött órák számát tetemesen felemelni, s az intézet növendékeinek megengedni, hogy szabadon látogathassák a főváros alsóbb iskoláit és tanintézetait, amelyekben tanítói képességeiket gyakorlatilag alkalmaztatnák ...”

¹⁶ Részleteit magyar fordításban közli *Fináczy* i. m. 586–587. Idézeteink innen valók.

A javaslatokból azonban nem lett semmi. Feltűnő viszont, hogy az egyetem vezetői felterjesztésükben egyetlen szót sem ejtettek a bécsi császári-királyi vallás- és közoktatásügyi minisztérium által 1849 őszén kiadott – s Magyarországra külön intézkedéssel kiterjesztett – nagy jelentőségű rendelkezéséről, az „*Organisations-Entwurf*”-ról, amellyel a Habsburg-birodalom összes országában elrendelte a nyolcosztályos, érettségivel záruló gimnázium, valamint a reáliskolák létesítését.

Az Entwurf életbeléptetése nem csupán új iskolatípusok megszervezését jelentette, hanem azt is, hogy a bécsi tanügyi kormányzat semmisnek tekintett minden régi iskolaügyi privilégiumot, s – figyelmen kívül hagyva a protestánsok tanügyi autonómiáját is – minden hazai középiskola felett megkülönböztetés nélkül rendelkezni kívánt. Ugyanakkor egyre több „világi” középiskola létesült, az új reáliskolák kivétel nélkül mind államiak, illetőleg közszégi fenntartású intézmények voltak. Egyéb-ként a reáliskolákban oktatott tantárgyaknak megfelelő tudományszakokat felső szinten ugyancsak az egyetem bölcsészkarán sajátíthatták el a leendő tanárok. De mindezek mellett az „Entwurf” a tanárok képesítő vizsgájáról is rendelkezett: enélkül senki sem alkalmazható rendes tanárként sem a gimnáziumban, sem a reáliskolában.¹⁷

Az 1849-i „Entwurf” után tehát minden vonatkozásban újszerűen merült fel a tanárképzés problémája.

1851 elején a bécsi vallás- és közoktatásügyi minisztérium *Grynaeus Alajos* lelkész nevezte ki – helyettesként – a neveléstudományi tanszék vezetőjévé. Ő később, 1853 júliusától a teológiai fakultás professzora lett, de ezután is ellátta a bölcsészkar neveléstudományi professzorának helyettesítését. Termékeny tankönyvíró volt, többféle tan- könyve jelent meg különböző iskolatípusok tanulói számára.

Előadásait heti négy órában, latin nyelven tartotta. Ezek tematikájára csak nagy vonalakban következtethetünk az egyetemi lecke- rendekből, de pontosan megismerhet- jük az általa közvetített neveléstudomány anyagát nyomtatásban megjelentetett tan- könyvből. Ezt Pesten adta ki 1851-ben „*Paedagogia sublimior theoretica et applicata*” címmel.

Az 1851/1852-i tanévtől szervezeti vonatkozásban számos jelentős változás történt az egyetemen. A leglényegesebb az, hogy a *bölcsészkar a többi három egyetemi karral azonos rangú fakultássá vált*; ugyanakkor megszűnt a kötelező és a szabadon választ- ható tantárgyak kettőssége, ezután a hallgatók tetszésük szerinti sorrendben és egymás- utánban vehették fel az egyes tantárgyakat.

S ami ugyancsak fontos változás: ettől a tanévtől kezdve *háromévéssé vált* a bölcsész- kari tanulmány, pontosabban: a bölcsészkar doktori cím elnyerésének egyik előfeltétele a háromosztályos bölcsészkar tanulmány lett.

Ezután az egyetemi hatóságok már megkívánták a jelentkező növendékektől a nyolc- osztályos gimnázium végén tett *érettségi* sikeres letételének igazolását; a bölcsészkar növendékei tehát ettől kezdve 18–21 éves fiatalok.

A bölcsészkar eleinte – korábbi, felsőbb egyetemi tanulmányokra előkészítő jellegé- nek megszűnése után – nehezen találta meg új funkcióját, növendékeinek száma is alaposan megcsappant, de azután kialakult az új feladatrendszer: a *bölcsészkar tanul- mány célja egyrészt a tudósokképzés, másrészt a tanárképzés lett*.

A bécsi tanügyi kormányzat a középiskolai tanárok képesítése céljából *tanárképesítő („tanárvizsgáló”) bizottságokat* hívott létre. E bizottságok előtt kellett vizsgáznia válasz-

¹⁷ Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Bécs 1849. I. rész, 91. §., II. rész, 56. §.

tott szaktárgyaiból, valamint neveléstudományból és oktatásmódszertanból a három-éves bölcsészkar tanulmányok alapján végbizonyítványt szerzett ifjaknak, s e bizottságok állították ki számukra a gimnáziumi vagy a reáliskolai tanári oklevelet.

E rendelkezés 1853. január 1-től kezdve volt érvényes Magyarországon. A magyar fiatalok tanári oklevél-szerzése előtt azonban súlyos akadály állt: ilyen képesítő bizottság Magyarországon nem működött, csupán Bécsben, Prágában, Innsbruckban és Lembergben. Ugyancsak okot szolgáltatott a magyar fiatalok számára a középiskolai tanári pályától való távolmaradásra az a tény is, hogy a kormányzat a hazai középiskolákat elárasztotta osztrák, morva, cseh, német tanárokkal, így erősen lecsökkent a megpályázható tanári helyek száma a hazai középiskolákban.

*

Az 1860 őszen közzétett „októberi diploma” nyomán létrejövő politikai változás közvetve az egyetem életében is érezte hatását. Visszakapta az egyetem saját rektor- és dékánválasztó jogát, minden tantárgyat ezután magyarul lehetett előadni, s jelentős új intézkedések történtek a tanárképzés terén is.

A hatóságok ugyanis hozzájárultak ahhoz, hogy *tanárképesítő („tanárvizsgáló”) bizottságot hozzanak létre Pesten. Az egyetemi tanács által javasolt személyi összetételben az új bizottság 1862 augusztusában kezdte meg működését.*¹⁸

A bizottság neveléstudományi kérdésekben szakember-tagja *Róder Alajos* volt, aki — Grynaeus Alajos halála után — az 1859/1860-i tanév második felétől kezdve mint helyettes vette át a neveléstudományi tanszék vezetését. Ő egyébként a bölcsészkaron a hittan nyilvános rendes tanáráként rendelkezett egyetemi katedrával.

Előadásait — heti két órában — eleinte latinul tartotta, de az 1860/1861-i tanév kezdetétől már magyarul adta elő a neveléstudományt. Az 1862/1863-i első félévben így olvasható előadásának címe a tanrendben: „Felsőbb nevelési tudomány, különös tekintettel a tanárjelöltekre”; egy év múlva pedig így: „Felsőbb neveléstudomány, különös tekintettel a gymnasiumi tanárjelöltekre”.

A neveléstudomány mellett *Róder Alajos* más témákat is előadott, az 1862/1863-i tanév II. félévében: „Neveléstudomány története *Bacó-tól Pesztalozzi-ig*”, heti 1 órában; 1864/1865. II. félévében: „Az általános gymnasiumi módszertan”, heti 1 órában.

1866 januárjában *Peregriny Eleket* (az 1848 decemberében *Kossuth* forradalmi kormánya által kinevezett professzort) *magántanárrá* habilitálta a bölcsészkar. Első magántanári előadását az 1865/1866-i tanév II. félévében tartotta „Általános neveléstan, különös tekintettel az iskolai viszonyokra” címmel, heti 2 órában. A következő tanév első félévére is hirdetett előadást „Általános és állami neveléstan” címmel,¹⁹ ugyancsak heti 2 órában.

Előadásainak vezérfonala minden bizonnyal az 1864-ben Pesten megjelent összefoglaló műve, az „*Általános neveléstudomány*” volt.

¹⁸ Ld. *Sashegyi Oszkár*: *Iratok a magyar felsőoktatás történetéből. 1849–1867.* Bp. 1974.

¹⁹ Analógia a címhez: *C. W. Stoy*: *Staatspädagogik.* Lipcse 1862.

Róder Alajostól egy tanévre – 1869/1870-re – *Horváth Cyrill*, a bölcsészkaron a filozófia professzora (korábban értékes pedagógiai tanulmányok szerzője) vette át a neveléstudományi tanszék vezetését mint helyettes. Ő mindkét félévben „Neveléstudomány” címmel hirdette meg előadásait.²⁰

Horváth Cyrillel véget ért a helyettesítések hosszú korszaka.²¹

II.

Neveléstudományi viták ütközőpontján (1870–1900)

A kiegyezés után – élve az új lehetőségekkel – Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter modern kulturpolitikai koncepció alapján indította el a hazai tanügy korszerű megszervezésének munkálatait.²²

Ennek keretei között került napirendre az egyetem újjászervezése is. Az egyetem tanácsa már 1868. július 21-én feltérjesztette a miniszterhez reformjavaslatait. Ezek között első helyen szerepelt az a kívánság, hogy a bölcsészkaron a „nevelészet” tanszékének élére sürgősen vezető professzort kell állítani, szakítva a helyettesítések sok évtizedes hagyományával.

Eötvös rendelkezésére az 1868/1869-i tanév folyamán pályázatot írtak ki a neveléstudományi tanszék betöltésére. Heten nyújtották be pályázatukat, köztük Emericzy Géza, Peregriny Elek és Lubrich Ágost.²³ A bölcsészkar 1869 decemberében az utóbbi mellett döntött, s ennek alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter őt 1870. február 1-én a neveléstudomány nyilvános rendes egyetemi tanárává kinevezte.

Harminc éven át állt a neveléstudományi tanszék élén *Lubrich Ágost*, a tanszék első, ténylegesen működő világi professzora.²⁴ Kinevezésekor már hosszú gyakorló pedagógus pályára, valamint neveléstudományi publikációs tevékenységre tekintett vissza. 1847/1848-ban pesti magánintézetben nevelő, 1848-ban nemzetőr, ez év nyarán a szegedi tanítóképző tanárává nevezte ki Eötvös, majd 1857-ben az újonnan megnyíló kecskeméti alreáliskola igazgatójának hívják meg. Itt sok kellemetlensége volt amiatt, mert nem volt hajlandó teljesíteni a bécsi tanügyi kormányzat németesítő rendelkezéseit. 1861-ben a

²⁰ Erdemes megemlíteni, hogy Horváth Cyrill az 1866/1867-i tanév első félévére heti kétórás előadást hirdetett „Herbart philosophiai rendszere” címmel.

²¹ A tanulmányunkban említett egyetemi tanárokról és magántanárokról részletesebben ld. a Pedagógiai Lexikon (főszerk. Nagy Sándor. Bp. 1976–1979.) köteteiben. Ugyanott megtalálhatók a rájuk vonatkozó bibliográfiai adatok is.

²² Vö. *Köte Sándor*: Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában. Bp. 1975.; *Ladányi Andor*: A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében. Bp. 1969.; *Felkai László*: A tanárképzés történeti áttekintése a századfordulótól. Pedagógiai Szemle 1961. 431–444.

²³ Eötvös bizalommal tekintett Lubrichra. A pályázókról szólva Horváth Cyrill ezt írta 1869. december 26-án Lubrichnak: „A Minister Ő Excell. kegyedhez szít, de Peregriny is pártoltatik.” Közli *Pacséry Károly*: Lubrich Ágost életrajza. Ez a tanulmány a következő kötetben jelent meg: Lubrich Ágost: Neveléstudomány. Sajtó alá rendezte Pacséry Károly. Balassagyarmat 1901. LVI.

²⁴ A név ejtése: Lubrik. Ld. *Tomor Ferenc*: Lubrich Ágost egyetemi tanár életrajza. Bp. 1901. 3. Viszont *Acsay Antal* 1897-ben megjelent cikkében előfordul a „Lubrich-chal” alak. (Kato-likus Paedagogia 1897.

besztercebányai, majd 1862-től a pozsonyi kir. kat. gimnázium tanára lett. Szakcikkeiben többek között a hazafias nevelés fontosságát hangsúlyozta. 1868-ban Pozsonyban jelent meg egyik főműve, a négykötetes „*Neveléstudomány*”. E műve alapján – amelyet a Magyar Tudományos Akadémia az 1871. évi nagyjutalommal tüntetett ki Horváth Cyrill ajánlása nyomán – nyerte el ugyanebben az évben az akadémiai levelező tagságot.

1872 tavaszán Pauler Tivadar miniszter létrehozta az Országos Közoktatási Tanácsot, mint a vallás- és közoktatásügyi miniszter legfőbb, legfelső szintű tanácsadó testületét neveléstudományi, közoktatáspolitikai, iskolaszervezeti kérdésekben. A testület jegyzőjévé (tulajdonképpen ügyvezetőjévé) a miniszter Lubrichot nevezte ki 1872 májusában.

Lubrich – magától értetődően – legelső egyetemi teendőjének a *tanárképzés bölcsész-kari megszervezését* tartotta. Rögtön kinevezése után Eötvös megbízásából külföldi tanulmányútra indult, s 1870 márciusától augusztusig Németország és Svájc egyetemeit, az ott folyó tanárképzést vizsgálta. Hazatérve benyújtotta javaslatát a miniszternek a hazai tanárképzés szervezeti formáinak kialakításáról.

Egy évvel később, 1871. december 4-én tartotta meg székfoglalóját az Akadémián ezzel a címmel: „A középtanodai tanárok paedagogiai kiképzéséről”. Előadása még 1871-ben nyomtatásban is megjelent.

Lubrich a középiskolai, illetőleg a tanítóképző intézeti tanárok pedagógiai kiképzését két szakaszban tervezte meg. A bölcsészkar oktatás keretében egyrészt előadják a tanárjelöltek számára a teljes neveléstudományt, vagyis mind a nevelés, mind az oktatás elméletét, ebből vizsgáznuk is kell; a neveléstudományi előadásokhoz szemináriumi foglalkozások csatlakoznak, ezeken elméleti pedagógiai kérdéseket tárgyalnak, illetőleg a hallgatók által készített dolgozatokat vitatják meg.

A képzés második szakasza gyakorlati jellegű, erre a hároméves bölcsészkar szaktárgyi tanulmányok befejezése után kerül sor, s egy évig tart. Az elméleti előadásokat Lubrich itt már feleslegeseknek tartja.

E gyakorlati kiképzés az erre a célra újonnan létesített gyakorlóiskolában folya, amely – Lubrich terve szerint – elemi és gimnáziumi osztályokból állna, egy-egy osztályban 15–15 tanulóval. A gyakorlóiskola igazgatója a neveléstudomány egyetemi professzora, vagy más, „a nevelészetben derekasan jártas tanár” (de nyilván a professzor irányítása alatt). A tanárjelöltek részt vesznek az iskola teljes életében, hospitálnak, tanítanak a gyakorló iskola tanárainak irányításával. Részt vesznek a hetenként két-három alkalommal sorra kerülő értekezleteken is. Ezek három félék lehetnek: 1. „neveléstani (theoreticum)”, 2. „iskolai (scholasticum)”, 3. „gyakorlati (practicum)”.

Lubrich terve beleilleszkedett abba a koncepcióba, amelyet korábban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium és az egyetem közösen alakított ki, amelynek eredményeképpen létrejött a *Tanárképző* (a „Középtanodai Tanárképezde”), illetőleg az 1870–1871-i tanév első félévében megindult a tanárjelöltek szaktárgyi képzése. Szervezeti szabályzata „A pesti m. kir. tudomány-egyetem bölcsészeti karának kebelében középtanodai tanárjelöltek számára felállítandó tanárképezdének szabályzata” címet viseli, magát a dokumentumot Eötvös 1870. május 3-án hagyta jóvá.²⁵

A Tanárképző pedagógiai részlege működési szabályzatának elkészítését 1872-re ütemezték, az első tanárképzős növendékek ugyanis – az eredeti terv szerint – akkorra fejezték be szaktárgyi tanulmányaikat.

²⁵ A szabályzatot ismerteti *Szentpétery* i. m. 474–475.

Lubrich jelentős érdeme, hogy *kiállt a gyakorlóiskola létesítése mellett*, a hazai szakemberek nagy része ugyanis ezt ellenezte, és inkább a gyakorló évet javasolták, szervezeti, elvi-pedagógiai és anyagi okok miatt egyaránt.²⁶

A bölcsészkar tanácsa még 1870 őszén megtárgyalta Lubrich tervét és – ragaszkodva az egyetem hagyományosnak vélt feladatához és elzárkózva a konkrét „szakmai-foglalkozási” célú képzéstől (s nyilván új anyagi terhek vállalásától is óvakodva) – azt elutasította, „célserűtlennek és gyakorlati nehézségei miatt alig kivihetőnek” ítélve.²⁷

1872-ben került sor a Tanárképző első reformjára. A bölcsészkar, illetőleg az egyetem elzárkózása miatt a Tanárképző egészen a vallás- és közoktatásügyi minisztérium irányítása alá került (Eötvös tanárképzési intencióit utóda, az 1871. február 10-én hivatalba lépő Pauler Tivadar nem követte); s a VKM által létrehozott gyakorlóiskolát – amely 1872 szeptemberében nyitotta meg kapuit²⁸ – sem a neveléstudományi tanszékhez kapcsolták, hanem a Tanárképző iskolája lett.²⁹ A további évtizedekben mind a Tanárképző, mind gyakorló iskolája az egyetemtől szervezetileg teljesen függetlenül működött.

Kezdetől fogva sűrűn követték egymást a Tanárképző reformjai, feladatát azonban – éppen felemás helyzete miatt – tulajdonképpen sohasem tudta megfelelően betölteni, állandó kritika céltáblája volt.

Mind a Tanárképző, mind a gyakorló iskola lényegében egészen 1949-ig működött, s szinte *mindvégig eléggé sajátos volt a bölcsészkar neveléstudományi tanszék (pontosabban: a tanszék betöltő professzor) hozzájuk való viszonya*: semmiféle hivatalos kapcsolatban nem állt Lubrich-kal, illetőleg utódaival sem a Tanárképző, sem a mintagimnázium (helyesebben: „a tanárképezde gymnasiuma”).

²⁶ Érveiket összefoglalja Szamosi János, az Országos Közoktatási Tanács tagja: Még néhány szó a középtanodai tanárok paedagogiai kiképzésének kérdéséhez. Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye 1871/1872. 327–334. Lubrich válasza: Válasz Szamosi János észrevételeire. Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye 1871/1872. 536–546. – Szamosi kritikájára (amely Lubrich székfoglalójára válaszolt) Kármán Mór is reagált, Lubrich-kal egyetértésben: A gyakorló iskola. Magyar Tanügy 1872. 258–263.

²⁷ Szentpétery i. m. 477.

²⁸ Felkai László: A százéves gyakorló gimnázium a tanárképzés szolgálatában. Felsőoktatási Szemle 1972. 602–605.; Kiss Istvánné: A százéves gyakorlóiskola. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ságvári Endre Gyakorló Iskolájának centenáriumi emlékalbuma. Szerk. Fehérvári Gyula, Makay Gusztáv, Solti Jánosné. Bp. 1972. 13–38.

²⁹ Faludi Szilárd könyve (Kármán Mór válogatott pedagógiai művei. Bp. 1969.) függelékében közli Kármán Mór munkásságának bibliográfiáját a Magyar Paedagogia 1916. évfolyamában közzétett összesítés alapján. Ebben az 1871. évnél szerepel a következő tétel: „Szervezeti javaslat az egyetem bölcsészkarának kebelében fennálló középtanodai tanárképezdének paedagogiai szakosztályát illetőleg. Melléklet a Philologiai Közlöny 1871. évi VII. füzetéhez.” Ez azonban nem Kármán munkája, hanem Bartal Antalnak, a Tanárképző igazgatójának (s majd a gyakorlógimnázium első igazgatójának) gyakorlóiskola-tervezete, amely a szerző saját neve alatt jelent meg a Philologiai Közlöny említett helyén, valamint az Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönyében (1871/1872. 196–198., 247–251.) – A bibliográfiájának összesítés megemlíti, hogy ezt a szervezeti javaslatot még egyszer kiadták nyomtatásban „A gyakorlati iskola működése. Volt tagjainak levelei. Bp. 1892.” című kötetben. Ezt a kiadványt nem találtam meg.

Lubrich első egyetemi ténykedése a korszerű tanárképzés megszervezése érdekében tehát sikertelennek bizonyult. Mivel az Országos Közoktatási Tanács nem támogatta tanárképzési tervét, ezért a tanács jegyzői tiszteréről 1872 decemberében lemondott.³⁰

Lubrich vereségében szerepet játszott nagy ellenfele: *Kármán Mór* is. Ő 1869 őszétől két éven át a lipcsei egyetemen tanulmányozta Ziller neveléstudományi tanszékét, az ott folyó tanárképzést, valamint gyakorlóiskolája életét. Hazatérése után, 1871 végén – Lubrich professzori ajánlásával – a pesti egyetem bölcsészkarára „paedagogia, psychologia, ethica” témakörben magántanárrá habilitálta (szokatlanul, minden addigi tudományos teljesítmény nélkül). 1872. augusztus 26-én kinevezték az ekkor megnyíló gyakorlógimnázium tanárává. Ettől kezdve egyre szélesedő tekintélyével hosszú évtizedekre meghatározta az ott folyó gyakorlati (és elméleti) tanárképzés irányát, szellemét.

1872-ben – Kármán és köre részéről – gúnyos hangú támadások pergőtüzébe került Lubrich új kiadásban megjelent „Neveléstudomány”-a,³¹ illetőleg egyetemi oktatómunkája, az általa előadott pedagógia-elmélet.³² Lubrich ingerült hangú cikkben utasította vissza a vádakat.³³

1873-ban Kármán követte Lubrichot az Országos Közoktatási Tanács jegyzői székében. E tisztségében jelentős része volt Kármánnak az 1874-i első hazai középiskolai tanterv kidolgozásában. A tanterv széles körű kritikát és ellenállást váltott ki a szakemberek körében. Lubrich elsősorban herbartizmusát kritizálta. Kármán ezt vitázó tanulmánnyal utasította vissza, mire Lubrich szenvedélyes válasszal reagált, elutasítva Herbart pedagógiáját és a herbarti szellemű tanterv-elméletet.³⁴ A vitairatok egyik részről sem nélkülözték az indulatos-türelmetlen, személyeskedő, sőt sértő hangnemet.³⁵

Lubrich és Kármán neveléstudományi felfogása élesen szemben állt egymással. Bár *mindketten egy lényegében hagyományos-konzervatív pedagógiát igyekeztek átültetni hazai talajba*, de Lubrich a hazai múlttal már rendelkező Milde-féle neveléstudomány korszerűsített változatával kísérletezett, míg Kármán a herbarti pedagógia elkötelezettje volt. Ugyanakkor Lubrich továbbra is a vallásos alapozású és célrendszerű pedagógiát

³⁰ Lubrich Ágost: Nyilvános életünk és a sajtó. Bp. 1873. 2.

³¹ Pesti Napló 1871. dec. 30.; A Hon 1872. 127., 128. sz. (György Aladár); Pester Lloyd 1872. május 22.; Magyar Tanügy 1872. 305–312. (György Aladár és Heinrich Gusztáv) – A vádak cáfolata: Válasz Lubrich Á. „Neveléstudomány”-ának György A. általi bírálatára Tomor Ferencről. Bp. 1873.

³² Schleininger Alajos: A fővárosi egyetemünk katedráján képviselt paedagogia s még valami. Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye 1873/1874. 129–138, 179–189.

³³ Lubrich Ágost: Az az egyiptomi sötétség a pesti kir. egyetem paedagogiai tanszékén. Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye 1873/1874. 311–315, 376–383, 453–458, 583–589.

³⁴ Lubrich Ágost: Herbart bölcséleti rendszerének alaptévedései és a magyar ministeriális közép-tanodai tanterv. Bp. 1875. – Kármán Mór: Herbart és Lubrich. Bp. 1875. – Lubrich Ágost: Herbart bölcséleti rendszerének alaptévedéseit kimutató szemelvények, kiegészítéssel a „Herkart bölcséleti rendszerének alaptévedései és a magyar miniszteriális tanterv” című munkához. Bp. 1875. I–III. füzet.

³⁵ Ezekben az évtizedekben a kor hazai publicisztikájában egyáltalán nem volt ritka – pedagógiai-tanügyi kérdésekben sem – az erős hangú, személyes érzékenységre nem tekintő vita. Ld. például Kármán Mór – „Plagiosippus” álnév alatt írt – vitáit Pauer Imre egyetemi tanár, akadémikus ellen: Egy tudós koryphaeus. Élet után ismerteti és tudós köreinknek, akadémiánknak, egyetemnek figyelmébe ajánlja Plagiosippus. Bp. 1892. – Pauer Imre: Válasz Plagiosippusnak. Bp. 1892. – A tudós koryphaeus válaszában igazságot szolgáltat Plagiosippus. Bp. 1892.

tartotta korszerűnek és időszerűnek, Kármán viszont a nevelés kérdéseiben a polgári liberalizmus talaján állt.

Lubrich erőteljesen küzdött a *herbarti pedagógia hazai elterjesztése és hivatalossá tétele ellen*, de sikertelenül, mert az egyetemről kikerülő tanárgenerációkra – a Tanárképző és a mintagimnázium révén, mint ezek szellemi irányítója – elsősorban és kizárólagosan Kármán gyakorolt hatást. Ennek következménye lett, hogy a herbartizmus – annak összes pozitívumával és negatívumával együtt – hazai középiskoláinkban egészen az 1930-as évekig uralkodóvá vált.

A neveléstudományi tanszék vezető professzora tehát csatát veszített Kármánnal szemben mind a tanárképzés, mind a herbartizmus ügyében. Bár ellenfelei 1875 után már nem támadták, a VKM viszonya Lubrich-kal, illetőleg Lubrich viszonya Kármánnal és körével mindvégig ellenséges maradt.

Lubrich ezután erejét egyrészt az egyetemi oktatásra központosította, előadásai alapján sajtó alá rendezte az első hazai egyetemes neveléstörténeti összefoglalást „*A nevelés történelme*” címmel, amelynek három kötete 1874–1876 között jelent meg. Másrészt más tudományterületek művelésébe fogott. Korábbi tudományos alapállását következetesen fenntartva írta meg „*Társadalomtudomány*” (Bp. 1883.) című művét (ez az első tudományos igényű hazai „társadalomtan”); hatkötetes „*Természethölcselet*” című szintézisét (Bp. 1890–1893.) pedig a neotomizmus – amelyet a római katolikus egyház 1879-ben hivatalos filozófiájává deklarált – hatja át.

Ebben az időszakban egyetlen nagyobb pedagógiai vonatkozású tanulmánya jelent meg: ezt 1888-ban tette közzé „*A régi és új gymnasium szervezete*” címmel a Katholikus Szemlében. Ebben az 1883-i középiskolai törvény, illetőleg az 1884-i gimnáziumi tanterv bevezetése nyomán kialakult állapot negatívumait kritizálta.

*

Lubrich Ágost munkásságával eddig csupán néhány rövid lélegzetű tanulmány foglalkozott, de ezek szerzői sem elemezték azt a művet, amelynek alapján Lubrich társadalomszemléletére, politikai beállítottságára következtethetünk.

A fentebb említett, 1883-ban megjelent „*Társadalomtudomány*” ez, amely azonban nem csupán az első tudományos szintézis hazánkban e témakörben, hanem *az első olyan hazai társadalomtudományi összefoglalás, amely Marx főművének, „A tőké”-nek alapos ismeretét tükrözi.*

Lubrich ugyanis igen tájékozott volt kora „szocialisztikus” szakirodalmában, s ennek nyomán, de elsősorban Marx „*A tőke*” című művére gyakran hivatkozva fejti ki e könyvben nézeteit a társadalomról, a gazdasági rendről, a családról, a jogról, az államról. Bőven és sűrűn idézi Marxot; a nagy gondolkodó szövegrészelei magyar nyelven alighanem Lubrich e könyvében, az ő fordításában láttak először napvilágot. Marx alapján mélyrehatóan bírálja a kapitalizmust, és részletesen felvázolja a megvalósítandó szocialista társadalom képét.

Érdemes lenne ezt az eddig ismeretlen – s az egyik legelső magyar Marx-értelmezést tartalmazó – társadalomtudományi művet tüzetes elemzés alá venni. Itt csak néhány kiragadott idézettel világítunk rá Lubrich felfogására.

Düring Marx-kritikájának ismertetéséhez például ezt fűzte hozzá: „Részünkről ezt túlzásnak, s nemegy tekintetben személyeskedő igazságtalanságnak tartjuk.” Tagadhatatlan ugyanis, hogy Marx főművében „nagy fáradsággal összehordott statisztikai adataival az uralkodó tőkegazdálkodást agyonbírált, és a socializmus eszméit sokoldalúlag megvilágította, úgy hogy műve maga is képes az olvasót a socializmus jogosultsága- és helyességéről s előbb-utóbb bekövetkező diadaláról meggyőzni”.³⁶

Lubrich maga meg volt győződve arról, hogy a tőkés kizsákmányoláson alapuló társadalmi berendezkedést hamarosan felváltja a szocializmus, ha ez most még nehezen képzelhető is el. „A hübériség fejedelmei, lovagjai, polgárai és parasztjai előtt szintén nehéz volt a liberális népgazdaság gondolata, s mégis most teljes valóság az. Éppenúgy lesz valósággá – írta 1883-ban – a socializmus is, amelynek sokakra nézve már csak a gondolata is felháborító”, tudniillik kortársai között.³⁷

Felvázolja a szocialista társadalom közművelődését-iskolaügyét is, így zárva e fejezetet: „Könnyű belátni, hogy a mostani nevelészeti elméletek csak egy jobb, igazságosabb, az emberi természetnek megfelelő társadalomban, a socializmusban juthatnak érvényre.”³⁸

Végül egy vallomás: „Úgy vagyunk meggyőződve – írja magáról Lubrich –, hogy a socialisticus és antisocialisticus irodalomnak sok éven keresztül szakadatlan folytatott kritikai tanulmányozása, a socializmus eszméjével úgyszólván gyermekkorunktól való tépelődésünk és saját tapasztalatainknak feldolgozása igazságra fog vezetni bennünket, legalább a lényeget illetően.”³⁹

Szocializmusa természetesen vallásos alapozású. Látásmódját jól tükrözi a következő idézet: „Ha a keresztény népek nemcsak névleg, hanem gyakorlatilag is keresztények volnának, akkor elég lenne a keresztény szeretet munkálkodása; de mivel emberi számítás szerint az soha sem lesz, és mivel az emberiség túlnyomó része nem keresztény, azért csak a tőke és a munkaeszközök közösségétől várhatni gyökeres, egyetemes javulást; a keresztény szeretetnek akkor is elég tere marad működésre.”⁴⁰

Kétségtelen, hogy *Lubrich Ágost volt a budapesti egyetem első, Marxot alaposan ismerő, s bizonyos marxi tételeket magáénak valló professzora*. Nemcsak „Társadalomtudomány”-át, de többi írását is áthatja a kapitalizmust, illetőleg a kor hazai szociális viszonyait vallási alapról bíráló szenvedélyes hang, az egész társadalmat gyökeresen átalakítani kívánó szándék.⁴¹

Az Akadémia szabályai szerint az egyes osztályok szakelőadói öt évenként regisztráltak, illetőleg bírálat alá vették az akadémikusok időközben megjelent műveit. Nem lehet véletlen, hogy ebből kihagyták a „Társadalomtudomány”-t, nyilván „socialisticus” tartalma miatt. Ezért Lubrich 1891-ben lemondott akadémiai levelező tagságáról.⁴²

*

³⁶ Lubrich Ágost: Társadalomtudomány. Bp. 1883. 138.

³⁷ Uo. 241.

³⁸ Uo. 491.

³⁹ Uo. 414.

⁴⁰ Uo. 150.

⁴¹ Lubrich e művét Cs. M. monogrammal nyomtatta ki, nem saját nevével, de azután a monogrammot olyan papírcsíkkal leragasztva jelentette meg, amelyen feltüntette a nevét.

⁴² Pacséry szerint Lubrich lemondásának oka az volt, hogy műveit nem regisztrálták az Akadémia hivatalos értesítőjében (i. m. LXVII.). A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában – RAL 330/891. jelzet alatt – található a következő szövegű lemondólevél:

Lubrich mint a neveléstudomány egyetemi tanára az 1870/1871-i tanévben kezdte meg *neveléstudományi előadásait*. Hetenként öt órát tartott.

Mindegyik félévben előadta a nevelélmélet valamelyik ágát. Az *általános neveléstudománnyal* kezdte, ezt követte a *speciális („különös”) neveléstudomány*, majd az *általános tanítástan* került sorra, végül pedig a *speciális tanítástan* zárta a sorozatot.

A heti öt órából általában két órát Lubrich *neveléstörténeti témák* előadására fordított. Egy-egy féléven át foglalkozott az ókor, a Nagy Károly előtti keresztény korszak, a középkor, a reneszánsz és az újkor neveléstörténetével. Gyakran két féléves volt az ókori, a középkori és az újkori anyag előadása.

Előadásának anyagára biztosan következtethetünk két alapvető művéből. Nevelélméleti előadásainak fentebb említett négyes tagolódása négykötetes „Neveléstudomány”-át követi (amely 1868-i első kiadása után 1871-ben második, valamint 1878-ban harmadik kiadású, bővített változatban jelent meg).⁴³

Háromkötetes neveléstörténelmének korszakolása ugyancsak az előadások periodizációját követi.

Időnként Lubrich további témákat is előadott, például: A lélektan mint a neveléstan egyik forrása (1878/1879. I.), Neveléstani encyclopaedia (1878/1879. II.), A bölcsélet tanmódja (vagyis a gimnázium 8. osztályos filozófia-tantárgy oktatásának módszertana, 1881/1882. II.), A neveléstan embertani alapjai (1883/1884. I.), Magyarország neveléstörténelme (1885/1886. II.).

Időközben megváltozott a bölcsészkar képzés időbeli terjedelme: 1880/1881-i tanévtől kezdve a tanulmányi idő *négy évre* emelkedett.

A neveléstudományi tanszék vezető professzorának előadásai mellett 1872-től kezdve *Kármán Mór* minden félévben három vagy négy téma magántanári előadását hirdette meg.

Majdnem minden évben előadta a „Logika, különös tekintettel a tudományos kutatás módszereire” című sorozatot egy féléven át heti 2 vagy 3 órában. Másod-, harmadévenként került sor egy féléven át heti 4 órában az „Ethika mint a politica és a paedagogia alapja” című kollégiumára.

Az ELTE neveléstudományi tanszékének könyvtára ez utóbbi előadássorozat értékes kéziratát őrzi.⁴⁴ Az éleshegyű ceruzával teleírt füzet első oldalán ez a cím olvasható: „Ethica mint a politica és paedagogia alapja. Előadta Dr. Kármán Mór az 1879/80. tanév téli félében. Jegyezte Finácsy Ernő.” A neveléstudományi tanszék későbbi neves professzora ekkor másodéves bölcsészhallgató volt.

„Méltóságos Bárá, Elnök Ur! Azok után, amiket az Akadémiában uralkodó szellemre nézve a tagválasztást, jutalom- és munkaosztást illetőleg húsz év alatt, de főleg ez évben tapasztaltam, férfitü önérzetem parancsolta kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy a mai naptól fogva megszűntem akadémiai tag lenni. Ki egyébiránt kiváló tisztelettel vagyok alázatos szolgálja – Lubrich Ágost. Budapest 1891. május 6.”

⁴³ Műve első két kötetét Lubrich élete vége felé átdolgozta, de ez már halála után jelent meg: „Neveléstudomány a műveltebb közönség számára. Negyedik, a szerzőtől teljesen átdolgozott kiadás”. Sajtó alá rendezte *Pacséry Károly*. Balassagyarmat 1901.

⁴⁴ Jelzete: Ra/2921.

Kármán előadásainak másik csoportjában a *gimnáziumi oktatás-nevelés speciális kérdéseit fejtegette*: „Az iskolaügy elmélete, különös tekintettel a középtanodai oktatásra”, „Didaktika, különös tekintettel a gymnasiumi oktatásra”, „Gymnasialis paedagogia” (ezt 1880/1881-ben így: „Gymnasiumi paedagogia, különös tekintettel a gymnasiumi tanítás új tervéhez kiadott utasításokra”), „Paedagogiai psychologia, különös tekintettel az oktatás feladataira”, „Europa nevezetesebb államai közoktatásügyének ismertetése” stb.

Tulajdonképpen a bölcsészkar rendes professzorainak tudományterületére tartozott Kármán témáinak harmadik csoportja: ő is előadott filozófiát, filozófiatörténetet, etikát, pszichológiát. (Itt említjük meg, hogy a 19. század folyamán a pesti egyetem bölcsészkarán szereplő pszichológia – akár Kármán, akár Lubrich adta elő, akár más professzor, – az mind a hagyományos spekulatív-mechanikus lélektan eklektikus változata volt, még nem a tudományos pszichológia.)

Mindezeket túl Kármán meghirdette Lubrich legtöbb témáját is, ilyen címeken: „Általános paedagogia”, „Didactica”, „A paedagogia története”, „A görög és római paedagogia”, „A paedagogia története a XVIII. század óta” stb. E témák előadása tehát – Lubrich és Kármán egymástól eltérő felfogásában – párhuzamosan folyt ezekben az évtizedekben.

E két kiváló 19. századi pedagógiai-tanügyi-neveléstudományi szakember, e két szembenálló ellenfél naponta találkozhatott egymással az egyetemen. Vitéjüknek egyrészt Kármán 1897-től elhatalmasodó betegsége, illetőleg Lubrich 1900-ban bekövetkezett halála vetett véget.

Érdekes (és szükséges lenne) a neveléstörténet korszerű eszközeivel feltárni és elemezni – elfoglaltságtól, részrehajlástól, sematizmustól mentesen – a Lubrich–Kármán vita tartalmát, lényegét, pozitív és negatív következményeit a korabeli és a későbbi hazai nevelésügyre.

Az egyetemi „tanszék” fogalmát ezekben az évtizedekben még mindig – s továbbra is, egészen 1949-ig – a meglevő katedrára kinevezett professzor személye jelentette. Ezzel az „egyszemélyes tanszék”-felfogással együtt érvényesült az egyetemi oktatás sajátos „szabadsága”: egyrészt mindegyik nyilvános rendes tanár a legkülönbözőbb témákat adhatta elő, a szaktudományával lazábban vagy szorosabban érintkező más tudományterületekről is; másrészt az *egyetemi magántanárok* – saját választásuk szerint – a legváltozatosabb témák előadását hirdethették meg.

E rendszer eredményeképpen a *neveléstudományi témák sokasága került egy-egy félévben meghirdetésre*, különösen az 1880-as évek második felétől kezdve. (A témák kiválasztásában és meghirdetésében természetesen semmiféle összehangoltság vagy tervszerűség nem érvényesült, ez is az egyetemi „tanszabadság”-ból következett.)

A neveléstudományi témákat előadó magántanárok sorát – mint láttuk – Peregriny Elek nyitotta meg 1866-ban.⁴⁵ 1872 után Kármán Mór mellett 1883–1888 között Bihary Péter magántanár ilyen témákkal szerepelt: „Tapasztalati lélektan” (később így is: „Tapasztalati lélektan történelmi s összehasonlító boncztnai ismeretekkel kiegészítve”), „Néplélektan”, „A gondolkodás lélektani alapon s történelmi fejlődésében”, „A nevelés- és oktatástani elméletek története emberlélektani alapon”.

⁴⁵1871-ben szerezte magántanári habilitációját Emericzy Géza a „Bölcsészeti-paedagogiai tudományok” témakörben. Magántanári előadásairól azonban nincs adatunk.

Az 1887/1888-i tanév első felében tartotta *Bokor József* első magántanári előadását „A legújabb angol paedagogia története” címmel, s előadásait egészen az 1910-es évekig folytatta. Néhány témája: „Bölcsészeti bevezetés a pedagógia történelmébe”, „A paedagogia az ó- és középkorban”, „Az újkori philosophia és paedagogia kapcsolatos történelme”, „A nevelés- és oktatás történelméből: Rousseau és Kant”, „Iskolaszervezeti kérdések” stb.

Egészen 1918-ig szerepelt neveléstörténeti előadásaival *Acsay Antal* magántanár, aki az 1898/1899-i tanév első felében „Az újabb kor bölcselő paedagogusai” című előadásával mutatkozott be a hallgatóságnak.

De a bölcsészkar néhány „nyilvános rendes” filozófia-professzora is gyakran vállalkozott pedagógiai témák előadására, legtöbbször *Medveczky Frigyes* és *Pauer Imre*.

E sajátos – Nyugat-Európa egyetemén hasonlóképpen érvényesülő – egyetemi oktatási rendszer nyomán *sokszínű, változatos és gazdag neveléstudományi tematika* alakult ki az egyes tanévekben a pesti egyetem bölcsészkarán.

Példaként két félév neveléstudományi vonatkozású előadásait mutatjuk be.

Az 1887/1888-i tanév első félévében többek között a következő előadásokat hirdették meg:

Általános neveléstan. Heti 3 óra. *Lubrich Ágost* ny. r. tanár

Általános tanítástan. Heti 2 óra. *Lubrich Ágost* ny. r. tanár

A 18. és 19. század paedagogiai elméletei. Heti 2 óra. *Medveczky Frigyes* ny. r. tanár

Középiskolai paedagogia, különös tekintettel a hazai középiskolákra. Heti 2 óra. *Pauer Imre* ny. r. tanár

Általános paedagogia. Heti 3 óra. *Kármán Mór* magántanár

A paedagogia története: újabbkori népek. Heti 1 óra. *Kármán Mór* magántanár

A nevelés és oktatás elve és gyakorlata történelmi és lélektani alapon. Heti 4 óra. *Bihary Péter* magántanár

A pozitív philosophia befolyása a paedagogiára. Heti 2 óra. *Bokor József* magántanár

H. Spencer és A. Bain mint paedagogusok. Heti 2 óra. *Bokor József* magántanár

Az 1896/1897-i tanév második félévének tanrendjében többek között a következők olvashatók:

A test neveléstana. Heti 2 óra. *Lubrich Ágost* ny. r. tanár

A keresztény nevelés története a 16. századig. Heti 3 óra. *Lubrich Ágost* ny. r. tanár

Logika. Heti 1 óra. *Medveczky Frigyes* ny. r. tanár

Montaigne philosophiai és paedagogiai elmélkedéseinek elemzése. Heti 1 óra. *Medveczky Frigyes* ny. r. tanár

Psychologia. Heti 3 óra. *Pauer Imre* ny. r. tanár

Ethika (alkalmazott része). Heti 2 óra. *Pauer Imre* ny. r. tanár

Középiskolai paedagogia. Heti 1 óra. *Pauer Imre* ny. r. tanár

Ethika (alkalmazott része). Heti 2 óra. *Kármán Mór* magántanár

Psychologia. Heti 2 óra. *Kármán Mór* magántanár

A nevelés elméletének története. Heti 2 óra. *Kármán Mór* magántanár

A középiskola tanterve. Heti 1 óra. *Bokor József* magántanár

Ezeknek az előadásoknak a meghirdetéséhez természetesen nem volt szükség a neveléstudományi katedrát betöltő professzor jóváhagyására. E tényt tudva, mint sajátos és figyelemreméltó mozzanatot érdemes regisztrálnunk, hogy az 1890-es években már *több előadás címében feltűnik Herbart neve*. Például az 1888/1889-i és az 1898/1899-i tanévben *Medveczky Frigyes* hirdeti meg „Herbart paedagogiájának tárgyalása” című előadását, 1890/1891-ben *Bokor József* fejtegeti a „Herbart és iskolája” témát, 1898/1899-ben *Acsay Antal* adott elő „Plató és Herbart” címmel.

Lubrich Ágost egyetemi oktatótevékenységének utolsó teljes tanévében – 1898/1899-ben két féléven át tárgyalta „A 18. és 19. század neveléstörténete” című témát. Ugyanebben a tanévben hangzottak el Medveczky Frigyes és Acsay Antal – említett című – Herbart-előadásai is. Ma már nem tudjuk kideríteni, hogy ez utóbbi előadások Herbart mellett vagy Herbart ellen foglaltak-e állást (az előadók más megnyilatkozásaiból következtetve valószínűleg részben elismerték, részben bírálták).

De az kétségtelen: a 19–20. század fordulójára – Lubrich Ágost korábbi heves antiherbartizmusa ellenére – Herbart pedagógiája jelen volt a budapesti egyetem bölcsészkarán.